

az előbbieket elsősorban az illető terület népeiségtörténetére, az utóbbiak a görög-római, orientális és bennszülött kultuszokra szolgáltatnak értékes adatokat. A közölt votív-feliratokon általában jól ismert istenekkel találkozunk. Új arevonásokkal mutatkozik be azonban Romából Bellona insularis (40), Hispaniából Hercules Cutalis Cusalis (158), Iuppiter Solutorius (159) és egészen problematikus az ugyancsak hispaniai Aenidivis(?) istennő kultusza (148).

A vagy félszáz császárfelirat közül, a már említettek kivételével, említést érdemel a mindössze 22 napig Africa proconsularisban uralmon levő II. Gordianusnak Caesarea Maritima körzetében állított felirat (475), amelynek ismeretében a jövőben Syria-Palaestina is azon tartományok közé sorolható, amely fellázadt Maximinus Thrax ellen. Két africai császárfelirat (508–9) pedig arra világít rá, hogy Gallienus egyeduralma idején Numidiában egyetértésben egymás mellett működött a senator rendű helytartó és a lovagrendű legiós praefectus.

Igen fontos dokumentum Thespieae városának egy nehezen hozzáférhető kiadványban már régebben közölt decretuma (447) azoknak az önkénteseknek a kitüntetéséről, akik i. sz. 170-ben hadba vonultak a kostobokok ellen azt követően, hogy ez utóbbiak 250 évvel a Maidói szentélyrablása után Eleuszit újólag kifosztották. Nagyon valószínű, hogy ez a 80 főnyi önkéntes osztag ahhoz a *veixillatio*-hoz tartozott, amelyet egy római városi felirat (D 1327) szerint L. Iulius Vehilius Gratus Iulianus vezetett *adversus Castabocas*. Figyelmet érdemel egy másik kőre vésett városi okmány is, a *lex coloniae Puteolanorum* (88), amely ismereteinket a városi magistratus büntetőjogi hatásköréről egészen új vonásokkal gazdagítja.

Az egész kötet talán legjelentősebb közleményének azonban a *Tabula Banasitana* teljes szövegének közreadása tekinthető (534). A *tabula* tartalma három okmány: 1. Marcus Aurelius és L. Verus 168/9-ben kelt levele Mauretania Tingitana kormányzójához, amellyel római polgárjogot adományoznak a Zegrensis nép egyik vezetőjének és családjának. 2. Marcus Aurelius és Commodus 177-ben kelt levele Tingitana kormányzójához, amelyben a Zegrensis nép új fejedelme feleségének és gyermekeinek adományoznak római polgárjogot. 3. Ez utóbbira vonatkozó császári *consilium* jegyzőkönyvének kivonata, az ülésen részt vett 12 consiliarius aláírásával. Az aláírók között szerepel Sex. Tigidius Perennis, a nyolc évvel később összeesküvés vádjával kivégezett praefectus praetorius. — Mindkét polgárjogadományozás záradéka az alábbi, egészen kapitalis jelentőségű formula: *salvo iure gentis sine diminutione tributorum et uectigalium populi et fisci*. A hivatkozott záradék nemcsak a *Constitutio Antoniniana* dedíctii-re vonatkozó sokat vitatott szövegrészét helyezi új megvilágításba, hanem egyúttal a kettős polgárság kérdését is felveti.

Nagy Tibor

L. Bârzu, Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV–V. (Cimitirul de la Bratei). Biblioteca de Arheologie XXI. București 1973. Editura Academiei Republicii Socialiste România. 308 lap, 27 rajzos tábla, 1 színes és 6 fényképes tábla. Francia nyelvű összefoglalással.

Bratei (Barátfalva) a Medgyesről (Medias) Segesvárra (Șighișoara) vezető út mentében, az előző városkától 6 km-re a Nagy-Küküllő déli partján fekszik. 1958–1969 között, több ásatási kampány során, összesen 370-re becsült sírt — valamint gödröket, házakat, tűzhelyeket, kemencéket s más telepobjektumokat tártak itt fel. Az objektumok és a leletek katalógusát a könyv második, nagyobbik, fele tartalmazza. A leletanyagot 22 rajzos, 5 fotó és 1 színes tábla hivatott érzékeltetni. A 28 anyagközlő táblából 17 keramikát közöl, a rajzban teljesen kiegészíthető vagy a valóságban összeállított edények száma azonban mindössze 11 darab. A többi

anyagközlő táblán vas eszközöket, bronz és vas fibulákat, gyöngyszemeket, üvegcserepeket, orsógombokat, vascatokat és 3 ép, púposhátú fésűt láthatunk.

Az anyagközlő illusztrációkra a katalógus egyetlen esetben sem hivatkozik. Ez önmagában még menthető volna, de a fordítottja nem. Egyetlen publikált tárgyról sem közöl a román nyelvű katalógus, értékelés és képaláírás, de a francia nyelvű képlista sem, a sírookra és objektumokra utaló számot vagy jelzést. Ez a hiányosság meggátolja a könyv adatainak és állításainak régészeti módszerekkel való követését, illetve ellenőrzését.

A címben megfogalmazott és a könyv első felében tárgyalt problémákör azonban nem közömbös az egyetemes későrómai-népvándorláskori kutatás számára. S mivel a könyv „módszere” figyelmes tanulmányozással végül is megfejthető, néhány módszertani megjegyzést szeretnék hozzáfűzni.

A bratei temető rítusa rendkívül — mondhatnám, szimplán — egyszerű: szórthamvasztásos temetkezések ovális, néha a kerekded felé rövidülő, néha kissé elnyúló gödrökben. A sírba beszórt zsarátnoktól a sírgödörök fala 270 esetben gyengébben vagy erősebben átégett, megpörkölődött (a Szerző szerinti „rituálisan kiégett” „I. sírtípus”, 77,5%). Abból a 78 sírből, amelyben a gödör fala nem égett meg („III. sírtípus”, 22,5%), valamint a sírgödörök eltérőnek vélt formáiból a Szerző további hat temetkezési „típust” rekonstruál. A „sírtípusok” szerint közzétett sírleírás végül is összesen nyolc ízben kezdődik előlről, ami aligha szolgálja az áttekinthetőséget. Úgy tűnik, sikerült viszont bonyolult sokféle összehasonlítást és elemzést kívánó, összetett, mégis helyi etnikumra utaló rítusrendszert kielemeznie. — Feltéve, ha valóban sikerült.

A sírtípusokat jellemző rajzostáblák (10 felülnézeti sírrajzzal és 12 metszettel) mellett az ásatás eredeti összefoglaló térképét ajánlom alapos tanulmányozásra. A „VII. sírtípusként” tált „nagy sírok” egyértelműen földbemélyített lakóházak (B = Bordeuil a térképen az eredeti jelzésük) mellettük-körülöttük minden esetben, cserepekkel alapozott szabadtéri tűzhellyel. A házak és tűzhelyek messze a temető területén kívül, minden irányban egyenletesen folytatódnak. A „IV. kerek sírtípus” vezér-objektumai a térképen még A. és B. gödörként szerepelnek. A Mormintul B-ként átértelmezett gödörnek az alaprajzát is közli a könyv, ebből (de csak ebből és kivételesen!) azonosíthatók a XXI–XXII. rajzos táblán szétszórt leletei. 60 cm átmérőjű kerek gödörben: 5 db egymásra rakott vas sarló, egy vas kovácsfogó, kocsikerék agyak vas abroncsai s egy vas kocspánt. Többféleképpen értelmezhető — kivéve „siregyüttesként”. Jó párhuzama csak egy van a temetőben, a (Mormintul) A-gödör, amelyből vas ekepapucs került elő. A két gödör alapján idesorolt többi sír egyértelműen telep-gödör. Az „V. és VI. sírtípusok” „kónikus”, illetve „üveg” alakú gödre a telep szemetőgdre. A IV–VII. típusú telepobjektumok, valamint a C. jelzést viselő szabadtéri kemencék a valóságos sírokkal többször metszik egymást, vagy érnek egymáshoz. A mélységi adatok teljes hiánya következtében azonban értelmezésük a Szerző szuverén joga. A térkép tanúsága alapján a temető látszik későbbinek. Végül a „II. sírtípus” az égetett falu „kereszt alakú” sír nem más, mint két egymást közepén metsző, nagyjából azonos mélységű hamvasztásos temetkezés. — A temetőben van ugyanis egy lényeges, ám a tárgyalás során háttérbe szoruló rítusbeli kettősség: a 267 i g a z i temetkezés 208 É- D-i irányú sírja mellett és fölött (főleg a temető nagyobbik, keleti felében) 59 Ny–K-i irányítású sír. Az utóbbiak a temetőtérképen 10 esetből 8-ban metszik az előzőket, míg 2 esetben fordítottnak(?) tűnik a stratigráfia. Világos azonban, hogy a Ny–K-i tájolású sírok a temető fölött önálló horizontot alkotnak, a temető legkésőbbi érme (Valens) a 228. Ny–K-i irányú sírből került elő.

A térkép és a „sírleírás” összevetéséből előtűnik az első módszertani buktató: a katalógus teljesen eltűnteti a temető egész területén megtalálható házakat,

tűzhelyeket, kemencéket, hulladék- és rejték-gödröket. Még pontosabban: a telep és temető leleteket szétválaszt-hatatlanul sírleletekként tárgyalja. De még ez sem minden. A néhány sírmetszetből és a sírleírásokból rájövünk, hogy számos sír töltelékföldjében a cserép- és állatesont-maradványok a szubhumuszig, illetve a középkori talaj-rétegmig előfordulnak. Ezek jórészt nyilván a temetkezés-kor a sírföldre került felszíni telep szörványok. A „szekundér” cserepeket az eredeti sírleírás rendszeresen megemlíti. Mibenlétük azonban éppúgy homályban marad, mint az ugyanott százával „jellegtelennek” (necaracteristic) minősített cserepeké. Készséggel elhinnénk, hogy valóban nem jellemzők, ha legalább egyetlen példát láthatnánk. De nincs más választásunk, csak a Szerző válogatása.

A teljes cserépanyag összefoglalásából megtudjuk, hogy 70% korongolt, 30% szabadkézzel készült. A táblán közzétett 200 korongolt és 27 szabad kézzel készült cserép nem a megadott százaléknak megfelelő értékelést tükrözi. Így pl. az a kérdés, hogy a XXX. fényképes táblán gondosan összeválogatott (kora-császárkori!) dák cserepek hány százaléka a több ezerre tehető cserépnek, telepről, sírföldből vagy sírből származnak-e, adatok híján fel sem tehető.

Végül vessünk még egy utolsó pillantást a 156 sűrűn szedett lapot kitevő katalógusra. Ha figyelmesen elolvassuk az utolsó másfél lapon az „Egyéb talált tárgyak” címet viselő jegyzéket, meglepődve tapasztaljuk, hogy a „temető-populáció” időrendjében, kapcsolataiban, etnikai vonatkozásaiban az értékelő szövegben élvonalban szereplő és a táblákon szinte kivétel nélkül leközölt ún. „kistárgyak” jelentékeny részének leírását itt fedezhetjük fel. Ide tartozik 9 db bronz fibula — mégpedig javarészt az épek — a között 16 db-ból, itt szerepel a római díszített fémtükrő töredék, a római bronz sarkantyú, a kronológiai okokból „hun” típusúnak mondott jellegzetes római vasnyílhegy, a vas eszközök, kések fibulák nem elhanyagolható része, a „római” bronz karperec töredék, az üvegyöngyök, üveg karperec töredék és az értékelhető üvegcserepek nem kis hányada, köztük pl. a Schlungenfaden üveg töredékkel. — Az a lehetőség, hogy ezek egy része telep-szörvány, fel sem merül az értékelésben.

A fentiek ismeretében csak a temető időrendjéhez szólnunk hozzá. Abban egyetértünk a Szerzővel, hogy a Dacia feladása utáni időben kezdődik. De nemcsak azért, mert bizonyos jellegzetes római sírmellékletek (pl. a mécsesek) hiányoznak, hanem azért, mert valamennyi bronz és vas fibula „barbár” típus, késő III. századi — IV. századi ép római fémtárgy pedig egyáltalán nincs a síranyagban. A néhány IV. századi érem mellékletes temetkezés közül a legkésőbbi a 228. sír, Valens 373. évi veretével. A Szerző azonban itt is tovább megy. A 87. sír (az eredeti sírleírás szerint „felismerhetetlen”) érmét Gh. Poenaru Bordea-val meghatározhatta. (A temető összes többi érmét B. Mitrea és C. Preda határozta meg.) Az érem leírása: Av. római császárféj és elmosódott OD vagy DO betűk. Rv. meghatározhatatlan. AE? Verde: meghatározhatatlan. I. Theodosius érme lesz belőle, a könyv címében is hangsúlyozott V. századi keltezés egyik alapja. A többi: néhány üvegszilánk párhuzamosítása Regöly, Malajdok, Lébény, Csákvár üvegeivel.

A reális keltezés szempontjából szerintünk sokkal fontosabb, hogy egy-egy jó állapotú II. Constantius érem fordul elő (328. és 341. évi veretek) egy É-D-i és egy Ny-K-i irányítású sírban. Az „irányváltás” és az egymásra rétegződés tehát nagyjából a IV. század közepő harmadában kezdődött. Mint láttuk a Ny-K-irányú rátemetkező csoportot Valens 373. évi verete is keltezi. Mindebből az következik, hogy a temetkezések 4/5-ét alkotó s vagy 10—15 esetben egymást is metsző, érintő, sőt egymásra is rétegződő É-D-i irányú temetkezéseknél sokkal korábban kellett kezdődniük, mint azt a Szerző feltételezi. Vagyis legalább a III/IV. század fordulóján. A két É-D-i tájolási változat egymásra rétegződése helyenként valóságos csoportokat alkot, amit aligha szabadna annyira figyelmen kívül hagyni,

mint a könyv rövid kronológiája (IV. sz. második fele — V. század eleje) teszi.

A továbbiakról csak röviden. Ha a bratei hamvasztásos „rítusokhoz” nyugati római párhuzamokat idézünk (Szombathely, Hámán Kató út, Vasas — mindkettő I. századi! —, továbbá Intercisa, Ribnice II—III. századi sírjait, belgiumi és galliai kora-császárkori temetőket), akkor római rítus lesz belőle. Ami mégsem található meg a felsorolt temetőkben, nyilván az a helyi elem. Ha a keramika formákhoz Ságvárt, Aquincumot, Tácot, Intercisát idézzük és Gose katalógusa alapján rendszerezük őket, akkor az idesorolt edényekből római keramika lesz. Folyamatos kapcsolatok bizonyítéka éppúgy, mint a származásé. Nyilvánvalóan fontos és igen fáradságos munka volt a könyvben közölt, másfél cm-nél nem nagyobb üvegcserepek Kisa, Isings, Radnóti, Barkóczy, Barkóczy-Salamon, Werner és Burger munkái alapján meghatározni, ebből azonban nem derül ki, hogy a temető lakosságának volt-e egyáltalán egyetlen ép pohara.

Ámi mellett mégis nehéz elhaladni, a Szerzőnek az a makacs állítása, hogy a temetőből kibontakozó szellemi (halotthamvasztás) és anyagi kultúrának vajmi kevés köze lenne a Marosszentanna-Csernyahov kultúrához. Ezzel kapcsolatban extrém állításokig jut el, amelyből — példaként — csak egyet ragadunk ki. Többször megismétli, hogy az amfóra „rendkívül ritka” a Marosszentanna-Csernyahov kultúrában. Így kell lennie, hiszen ezt a klasszikus edényformát a Szerző mintegy a római életforma par excellence kifejezőjeként aposztrofálja. A Brateiben talált néhány (honnan származó?) töredéket az erdélyi „tisza római” műhelyhagyomány termékeként mutatja be. — Ha a Marosszentanna-Csernyahov kultúrából az óriási Csernyahov területeket figyelmen kívül hagyjuk, talán-talán még megtámogatható ez az állítás. Marosszentannán nem találunk amforát, a tírgsori nagy temetőben is csak egyetlen példány volt (ha nem csalódom, ennek az ép tírgsori amforának a fényképe szerepel négy ízben az itt ismertetett könyv borítólappján). Jelentős munteniai temetők-ből (Spantov, Independența stb.) ugyan már 15 példány került elő, de ez még mindig nem sok. De csak addig, amíg egy régészeti kultúra nagyobbik felét úgy kezeljük, mintha nem is létezne. Nem kérhető számon a Szerzőtől Kropotkin nagy munkája Kelet-Európa római importjáról (1970) amely — az antik városokat nem számítva — 583 lelőhelyről (!) katalogizál és térképez amforát, — ebből mintegy 500 a Csernyahov-kultúra ukrainjai és moldaviai lelőhelye. De számonkérhető a Csernyahov-kultúráról 1960—1967 között közzétett három gyűjteményes monográfia (MIA 82., 116., 139), amelyekben 18 lelőhelyről 43 db amforát közölnek. Negyedik önálló monográfiaként említendő a Budești telep és temető feldolgozása (Rikman 1967). Csakhogy a Szerző művében e tekintetben egyiket sem használja s ezzel elérkeztünk módszertani ismertetésünk lényegéhez.

Alig van ugyanis Bratei-ben (a XXX. táblán össze-vont s talán még néhány más, szemmel láthatóan korábbi telep-cserepet leszámítva) olyan sírlelet, avagy sír szörványnak tűnő lelet (edényforma, díszítés, fibula, fésű, csüngődísz, orsógomb, csat, ideszámítva még a római sarkantyút s a többi római töredékeket is), amelynek ne lenne bőséges, pontos, megbízható párhuzama a Marosszentanna-Csernyahov kultúrában. A csernyahovi temetők közismerten birtuálisak. A hamvasztás (urna vagy szórthamvas temetkezés) egyes nagy temetőkben elérheti a 70—80%-ot (Maszlovo, Kuszanovo, Novo-Alekszandrovka), általában 30—50%-os (Lohvica, Gavrilovka, Malaesti, Budești) még a Marosszentannához oly közel álló névadó Csernyahovban is 27%. A munteniai Olteni temetőjében 36 sírből csak 5 volt csontvázas (!) míg a többi munteniai temetőre a moldovaiakhoz és ukrainaiakhoz hasonló 20—50%-os megoszlások jellemzők. Ide értve Tírgsört is, ahol P. Diaconu stratigráfiailag is korábban találta a 102 csernyahovi hamvasztásos temetkezést a 156 csontvázas csernyahovi sírnál. Jelentős kivétel csak kettő van: Marosszentanna gaz-

dag, tiszta csontvázas rítusú sírjaival és Bratei-Barátfalva, koldusszegény, tiszta hamvasztásos temetkezéseivel. — Valahol itt rejlik a temető valóságos problematikája, amelyet azonban csak egy új, szakszerű közlés után lehet majd megközelíteni.

Bóna István

W. Janssen, Studien zur Wüstungsfrage im fränkischen Altsiedelland zwischen Rhein, Mosel und Eifelrand. Beihefte der Bonner Jahrbücher Bd. 35. I—II. Köln 1975. 330 lap, 81 tábla és 519 lap.

Nyolc évi munkával gyűlt össze Janssen hatalmas anyaga egy 7742 km²-es terület, az Aachen—Köln vonaltól D-re Trierig elterülő Eifel-vidék pusztásodási jelenségeiről. Szerző a VII. századtól egészen a XX. század közepéig tekinti át a területen elpusztult falvakat, magányos gazdaságokat (Hof), malmokat, várakat, ipari és egyházi létesítményeket. Külön foglalkozik a fosszilis szántóföldekkel. A bevezetést a sokoldalú vizsgálat módszereinek leírása követi. Bár nem sorolja e módszerek közé a helynévetimológiát, a szövegben többször hívja segítségül a helynévelemzést, a kéttagú helynevek második tagjából következtetve a települések keletkezési idejére, és annak körülményeire.

A 2. fejezet kilenc részre tagolódik és az Eifel elpusztult helységeinek vizsgálatából levonható történeti-statisztikai eredményeket tartalmazza. Az első rész az elpusztult helységek elterjedésével foglalkozik. A 12 közigazgatási körzet természeti viszonyait, és az ebből következő településtörténeti sajátosságokat külön-külön tárgyalja. A második rész ugyancsak körzetenként tekinti át az elhagyott létesítmények különböző fajtáinak részarányát és egymáshoz való viszonyát. Az összefoglalás két táblázatban közli a vizsgálatba bevont települési és egyéb létesítmények százalékos arányát egy-egy körzetben, ill. ugyanezt két csoportra, az agrár- és az ipari termeléssel kapcsolatos létesítményekre osztva.

A pusztásodás gyakoriságának tendenciáit tárgyalja a harmadik rész. Az elpusztult helységek részarányát az összes településhez viszonyítva egy-egy korszakban a pusztásodási hányados (Wüstungsquotient) fejezi ki. Kiszámításának képlete:

$$Q_n = \frac{100 \cdot B_n}{A_n + B_n} \%,$$

melyben n a vizsgált időszakot (pl. 6—7. vagy 14—15. század), A az összes továbbélő, B pedig az elhagyott településeket jelenti. A pusztásodási hányados kiszámítását, és különböző korok Q értékeinek összehasonlítását megnehezíti, hogy nem állapítható meg pontosan egy-egy korszak továbbélő településeinek száma, továbbá korszakonként a csoportos- és magányos települések aránya és súlya. A területenkénti összehasonlítást az nehezíti meg, hogy a pusztásodási periódus területenként is eltérő lehet. A Q érték nem fejezi ki a csak részben elnéptelenedő települések részarányát sem. E nehézségek kiküszöbölésére javasolja Janssen a pusztásodási tendencia (T) bevezetését, amely jelen esetben a VII—XIX. századig az összes elhagyott helységet magába foglalja:

$$T_{7-19. sz.} = \frac{100 \cdot B_{7-19. sz.}}{A_{7-19. sz.} + B_{7-19. sz.}} \%$$

Ebből számítja ki az összehasonlító számot (Z) a $Z = \frac{T \cdot 100}{F}$ képlettel, amelyben F a vizsgált terület nagyságát jelöli km²-ben (az így kapott számok tehát egy-egy körzet 100 km²-nyi egységére vonatkoznak). Ezek-

nek a számoknak az összehasonlítása érdekes következtetések levonását teszi lehetővé (a módszert érdemes lenne kipróbálni a MRT eddig megjelent köteteinek anyagán).

A negyedik rész az elpusztult helységek nevével foglalkozik. Az előző részben ismertetett képlet segítségével számítja ki 13 különböző helynévtípus pusztásodási tendenciáit (melyek a -hagen végződésűek 57,1%-os és az -ich végződésűek 11,8%-os aránya között szóródnak). Az ötödik rész az elpusztult helységek és a hozzájuk tartozott határ nagyságának kapcsolatát világítja meg. A hatodik rész a régészeti és a technikai-természettudományos vizsgálatokkal foglalkozik. Míg a MRT kötetei elsősorban a régészeti terepbejárásokra épülnek Janssen munkájának alapját a sokkal bővebben rendelkezésre álló írásos források képezték. A kiválasztott kisebb területek vizsgálata azonban alapos, meghaladja a magyar terepbejárások megfigyelésének mélységét. 15 ilyen kisebb terület lelőhelyeinek pontos leírását, térképét és a felszíni leletek képét közli. Külön foglalkozik a légi-fényképezés alkalmazásával és a magnetometer-mérések felhasználásával, amely a lelőhelyeken levő bolygatott rétegek, beásások helyén a mágneses mezőben mutatózó elválások térképezésén alapul. A hetedik rész az elpusztult települések és a Meroving-kori soros temetők kapcsolatát vizsgálja. Kiindulása annak a korábbi nézetnek a cáfolata, hogy a pusztásodási periódusok a Karoling-kor után alapított településeket érintették. A katalógus 176 névből ismert, csak megközelítően lokalizálható Meroving-kori települést ismertet. De ezt bizonyítják a nagy számban ismert korabeli temetők is. A temetők közelében kell keresnünk a településeket, és ezt 15 esetben sikerült is megtalálni. Az eltérő etnikai, társadalmi és természeti viszonyok ellenére felmerül a kérdés, hogy a hiányzó Meroving-kori településekkel egyidős magyarországi avar települések is részben a kutatatlanság, részben a kutatási módszerbeli hiányosságai miatt vesztek ki csak töredékét az eddig ismert avar temetőknek. Az utóbbi években végzett feltárások is mutatják annak az érvnek korlátozott voltát, hogy az avar temetők mellett az ide temetkezők nomád életmódja miatt nem találtunk telepeket. A nyolcadik rész az elpusztult helységek időbeli megoszlásával foglalkozik. Külön-külön és együtt is vizsgálja az elpusztult magányos- és csoportos települések időbeli megoszlását. A kilencedik rész a különböző települések és létesítmények pusztulásának okaival foglalkozik.

A 3. fejezet a fosszilis szántókkal foglalkozik. A sík területeken bakhátas szántás, a meredekebb domboldalokon terraszos művelés nyomai maradtak meg. Az első kötetet mutatók és 81 tábla egészíti ki.

A II. kötet a katalógus. Első része 1516 elpusztult település, ill. létesítmény leírását és fontosabb adatait tartalmazza. A lelőhelyeket körzetenként, azon belül pedig a mai helységek ábécé rendjében közli. A leírások pontokba rendezve a következő adatokat adják meg. I. A lelőhely neve; II. A lelőhely helye (a földrajzi koordináták megadásával); III. Fontosabb említések az írásos forrásokban; IV. A lelőhellyel kapcsolatos néphagyományok; V. Templomra vagy kápolnára utaló adatok; VI. A létesítményre vonatkozó földrajzi nevek VII. A lelőhely maradványai a terepen (felszínalakulat, felszíni leletek, ill. ásatási összefoglalók); VIII. A településhez tartozó szántók a terepbejárások és a régi térképek alapján. A második részben 28 fosszilis szántó leírását adja meg. A tájékozódást 39 szövegközi térkép segíti.

Janssen kitérő könyvének módszertani újdonságait és eredményeit a MRT értékelő köteteinek munkálatai során feltétlenül figyelembe kell majd venni.

Müller Róbert